

Manuel María Ruiz

MENDI INGENIARI EUSKALTZAINA



GURE UDALETAN OBRA GOSEAK EZ DU AZKENIK



Neurrizko, zentzuzko, zuhur ageri da zaratotsa nagusi den mundu zementuz josian. Mendi eta basoak izan ditu lantegi, eta sen on handiz mintzo da hala naturaz, nola haren girbin hiriaz. Apal eta sotil ari da Arabaz, toponimiaz, euskaraz... Indarraren arrazoirik gabe, arrazoiaren indarra du Ruiz Urrestarazuk.

 MIEL A. ELUSTONDO  ZALDI ERO

Donostian jaioa zaitugu 1941ean, baina Iruñean zinen handik hilabetera.

Alderantziz da, nahi baduzu, gurasoak Iruñean bizi baitziren urte bat lehenago. Aitak enpresa kimiko batean egiten zuen lan, kudeaketan. Hala ere, aita zein ama, donostiarrak ziren biak, erlazio estuan ziren Donostiako jendearekin, eta nahia-go izan zuten umeak izateko Donostiara joan, espreski. Horrelaxe jaio ginen lau senideok Donostian, nahiz Iruñean bizi ginen. Seme-alabetan neu izan nintzen etortzen lehena.

Euskaraz hazi zineten?

Ez. Garai hartan, Donostian, esparru pribatuari dagokionez, euskara ezagueraren arabera erabiltzen zela esango nuke

eta, gurean ez zen erabiltzen, zenbait esaera izan ezik. Hala ere, gogoratzen naiz Donostiako kalean parra-parra egiten zela euskaraz, nahiz eta haren erabilerara formala debekatuta egon. Gogoratzen naiz, Insalus ur mineralak, artean 1960ko hamarkadan, espainiar bandera zeramala botiletan. Eta Tolosako telefonika kabinetan gaztelaniaz, frantsesez, ingelesez edo italieraz hitz egin zitekeela, baina ez euskaraz.

Ez euskaraz.

Euskarak eta politikak musika isila osatzen zuten aldi hartan. Herri giroa ere, nola-halakoa izango zen gerra zibila eta gerraondo gogorraren ondotik. Ni ez nintzen asko konturatzen gauza haie-taz. Hala ere, bi gogorapen ditut bizi-bi-

zirik. Bata, aitak kontatu zidan... Bigarren Mundu Gerra garaian, [Winston] Churchillek BBCKo frantses emisioan esan zuen hura: "Il faut nous livrer de la pestilence nazie" (Nazien pestilentziatik libratu beharra dugu). Eta bestea, urte batzuk geroago, neronek entzun nuena... Ile apaindegian nengoen eta periodikoak Francori egindako elkarrizketa bat zekarren. Kazetariari erantzunez, Francok zioen Pierre Laval, Vichyko Gobernuako lehen ministroa izandakoa eta 1945ean babes bila Bartzelonara joan zena, bere borondatez itzuli zela berriro Frantziara. Hori irakurri, eta ilea mozten ari zitzaidan ile-moztailea sutan jarri zen, ozen esanez "¡Esto es el paroxismo de la desvergüenza!" (Hau lotsagabekeriaren paroxismoa da!). Harridura eragin zidaten



Manuel María Ruiz Urrestarazu

DONOSTIA, 1941



Iruñean bizi ziren guraso donostiar-
rak, eta Donostiara egin zuten, be-
rriaz, lau seme-alabak jaiotzeko
garaian: Manuel María, Mari Paz, Pa-
blo eta Eugenio. Gure solaskideak
Iruñean, Zaragozan eta, azkenaz
beste, Madrilén egin zituen ikas-
ketak. Mendi Ingeniaritza burutu
eta Durangoko Baso-zentralean eta
Bilboko La Papelera Españolan lan
egin zuen. 1972an ezkondu, eta, on-
doko urtean, Arabako Diputazioa-
ren Mendi zerbitzuan zen lanean.
Bertan sartu zen erretretan, ordu-
rako zuzendari zela. Euskaltzain ur-
gazle hautatua 1969an, ohorezko
kide izendatu zuten 2014an. Na-
turaren baretasuna transmititzen
duen laguna Ruiz, porlandia zail za-
kar honetan.

haren kulturak eta, batez ere, haren
ausardiak. Horrela zen giroa orduan,
gazi-gezakoa.

Donostian jaioa, Iruñean hazia, Zaragozan eta Madrilén ikasketak egina...

Iruñea Zaragozaren unibertsitate ba-
rrutikoa zen, eta Zaragozara joan nin-
tzen 1958an. Zientziak ikasten urtea
egin eta, ondoren, unibertsitatera. In-
geniaritza programak aztertu nituen,
eta zalantzan ibili nintzen, ea Ingenia-
ritza Agronomoa ikasi, edo Mendikoa.
Mendiak eta basoak maiteago nituen
laborantza edo hazkuntza baino, eta
Mendi Ingeniaritza egitea erabaki
nuen. Orduan Madrilén besterik ez ze-
goen hura ikasteko aukera, eta haraxe
joan nintzen. Euskal Herri hezeko pai-
saia zen nik umetatik maitatua nuena
eta Zaragozako idorra gertatu zitzai-
dan. Madrilékoa, berriz, banekien as-
koz hobia ez zela baina *saudade* dela-
ko hori gainditu eta Madrilera!

Zein giro zegoen Zaragozako ikasleen artean? Euskaldunik franko izango zen han, ala?

Egia esan, denbora gutxi eman nuen
inguruko giroa dastatzen. Buru-bela-
rri sartu nintzen estudioan. Lehenbai-
lehen bukatu nahi nuen kurtsoa. Baina
bai, euskaldunak baziren Zaragozan.
Haien artean, Xabier Arzalluz zena.
Baita Alberto Sarazibar gasteiztarra
ere, gero neure mediku izango nuena.
Hala ere, Zaragozako gogorapen atse-
ginen artean bat esango dizut: uda-
berrian gelako leihoa irekita *Upupa*
epops hegaztiaren kantua entzutea,
argi-oilarrarena.

Madrilén egin zenituen Mendi Ingeniaritza ikasketak, eta euskaraz ere orduantxe ikasi omen zenuen, Andoni Urrestarazu, Umandi-ren gramatikarekin...

Bai. Karreraren azken kurtsoetan la-
saingo zaude eta denbora gehiago
duzu gustatzen zaizkizun beste gai ba-
tzuk aurrera ateratzeko. Nire kasuan,
euskara nuen zain. Euskara entzuna
nuen, ume nintzenetik, eta oso hurbil
gertatzen zitzaidan, baina ez neraman
barruan, euskara ez nekien eta. Eta
ez nuen gabezia horrekin bizi nahi.
Horrela, behin, Madriléko Gran Via-n
zegoen Espasa-Calpe liburu dendan
Umandiren gramatika erosi eta orriz
orri ikasten hasi nintzen. Bestalde,

Madrilén bazen ikasle euskaltzalez
osatutako talde bat, eta haiekin ha-
rremanetan jarri nintzen. Euskaraz-
ko mezak antolatzen hasi ginen Juan
XXIII ikasle egoitzan, han bizi baitzi-
ren ikasle haietako asko. Hantxe izan
genituen, adibidez, Manuel Odriozola
Lesaka eta Jose Antonio Retolaza, *Kili*
kili aldizkaria sortuko zuena. Manuel
Odriozolak euskarazko eskolak ema-
ten zituen, kantuak tartekatuz. Une
atsegingarriak izan ziren, elkar ezagu-
tzeko aukera eta solas egiteko parada
izan genuen.

Hantxe doktoratu zinen: *Especies* *forestales arbóreas en la toponimia* *vasca* (Baso zuhaitz-erako espezieak euskal toponimian) izan zenuen tesia.

1965ean bukatu nituen ikasketak eta,
doktoregoari dagokionez, Madrilén
Edafologia irakasle izan nituen bik
piztu zidaten asmoa, baina ez Madri-
lén, Arrasaten baizik: Antonio Nicolas
Isasa eta Jose Manuel Gandullo ziren.
Pinus radiata-ren eta lurraren arteko
erlazioak aztertzerako Euskal Herrira
etorri ziren. Nik, berriz, aspaldiko la-
gunak nituen arbolak eta izenak, eta
haiek toponimian aurkitzea aukera
polita eta erakargarria zela pentsatu
nuen. Horrela sortu zen tesia. Arbo-
lén izenak zuzen ematea beti da ego-
ki, eta izen ilun edo lausotuak argiago
ikusarazten ahalegintzea beti da lan
atsegina.

1965ean burutu zenituen ikasketak. 1968an Gasteizen zinen...

Bai, ikasketak burututa, lana eskai-
ni zidaten Madrilén, baina nik hona
nahi nuen. Laboral Kutxan [Caja Labo-
ral Popular, garai hartan] lana aurkitu
nuen, nekazaritza eta basogintza alo-
rrean ziharduten kooperatiben ahol-
kularitzan laguntzeko. 1960an, berriz,
gurasoek El Portalon jatetxea hartu
zuten errentan eta Gasteiza etorri zen
familia osoa. Nik, Madrilékoak egin
eta honaxe etorri nintzen, gurasoen
etxera.

1963ko abendukoa da Gasteizko lehen ikastola gerra ondokoa. Su hartatik talde bat sortu zen, eta bilerak izan ziren 1968ko urtarrila-otsailen Estibalizko monasterioan. Bilera haietako baten aktan ageri da zure izena.



Igandero biltzen ginen Aita Isidor Baztarrika Munduaterekin, priorearekin. Gizon eta monako abegikor eta erakargarria zen. Gure helburua zen Araban zehar euskarazko mezak eta klaseak antolatzea, eta asmo hori eratzeko toki egokiena Estibaliz iruditu zitzaigun. Poliziak susmo politikoa izan zuen bilera haietaz eta kazetetan informazio okerra eman zen, ozen eman ere, bilera lasai eta adiskidetsu haiei buruz, eta pikutara bilerak betiko. Nor bere aldetik ibiliko zen aurrerantzean.

Isidor, edo Isidro, Baztarrika. Goresmena besterik ez dut aditu hartaz...

Esango dizut. Urte hartan, udazkenean, Euskaltzaindiaren Biltzarra izan zen Arantzazun, euskararen batasunarena. Elkarrekin joan ginen Aita Baztarrika eta biok. Joan-etorria egin genuen egunero. Joaten nintzen Estibalizera, hartzen nuen Aita Isidor, eta Arantzazura. Iluntzean, etxera. Adiskide bihotzeko eta mina nuen, eta dut, nire barruan. Gure hiru alabak ere berak bataiatu zituen Estibalizen.

Euskara girorik batere bazen 60ko eta 70eko hamarkadetan Araban?

Aramaio, Legutio zati bat eta Gorbeia aldeko hiltun batzuk izan ezik, euskara ia galduta zegoen Araban. Gogoan dut nola Entzian, 1964an, txabola bati "la

txabola del vasco" (euskaldunaren txabola) deitzen zioten, han artzain euskaldun bat egoten zelako. Gasteizen, berriaz, euskara gutxi, asteburua ez bazen, behintzat. Astearen amaieran Aramaio, Legutio, Otxandio, Ubide eta, batez ere, Deba arrotoz erosketak egitera Gasteizera etortzen zirenek giroa euskalduntzen zuten, ordu batzuetan bazen ere. Ez du oraingo antzik. Aldaketa oso nabaria izan da, bai Gasteizen, baita Araban ere. Adibidez, Iruñea eta Gasteiz erkatzan baditugu, euskararen presentzia gaur handiagoa da Gasteizen Iruñean baino, eta orain dela berrogeita hamar urte alderantziz zen.

“

***Iruñea eta Gasteiz
erkatzan baditugu,
euskararen presentzia gaur
handiagoa da Gasteizen
Iruñean baino, eta orain
dela berrogeita hamar
urte alderantziz zen”***

**1969an, euskaltzain
urgazle izendatu
zintuzten...**

Arrasaten eta Durangon lanean ari nintzena, eta partez, Gasteizen, euskara munduan sakontzen joan nintzen eta, horrela, euskal kulturaren langile mordoarekin erlazioak ehundu nituen.

Kontua da 1969 hartan, Euskaltzaindiak lurralde guztietara zabaltzea nahi izan zuela bere ekimena eta, horretarako, hiriburu guztietan jarri zituen ordezkariak. Araban, Aita Baztarrika euskaltzain urgazlea zen eta urtea lehenago Estibalizko bilera haietara joandako bi pertsona proposatu omen zituen urgazle izendatu eta Arabako ordezkariak sendotzeko. Nonbait, Peli Martin Latorreren eta bion izenak eman zituen



ORIXEREN ESPERIENTZIA

“Mutikotan, eta gaztetan, Berastegin igarotzen genituen udako oporrrak... San Lorentzo Larre ermita inguruko pago motzetako itzalpean arnasa hartzea, Ipuliño tontorretik paisaia ikustea, Aintzerga eta Urtoke hariztietan onddoak biltzea, San Sebastian ermita erpinean goi, zelaia inguratuta, Irlandako paisaiaren bat izango balitz bezala... Zorionez, postal horrek oraindik ere horrela jarraitzen du. San Martin eliz atariko arkupeetan jolastu, errekako zapaburuak igerian ikusi, kaminero etxean euskaraz besterik ez entzun, perratzailea lanean ikusi... Gure Orixeren esperientzia partikularra zen hura”.

IZEN KATALOGOA

“Euskara munduan sakontzen hasi nintzen, eta hainbat jende ezagutu nuen: Jose Luis Lizundia, Juan San Martin, Koldo Mitxelena, Jesus Altuna, Jesus Elozegi, Plazido Muxika, Aingeru Irigarai, Jose Anjel Irigarai, Xabier Irigarai, Abel Enbeita, Henrike Knörr, Gerardo Lopez de Gereñu, Mikel Zarate, Josu Oregi, Mertxe Oñatibia, Karmele Rotaetxe, Jose Antonio Arana, Jose Mari Satrustegi, Mauro Elizondo, Dionisio Amundarain, Imanol Aldaregia, Hiazinto Fernandorena... Burura datozkidan izenak dituzu”.

PERTSONA IZENAK

“Haritz, Itsaso, Haizea, Goizalde, Harri, Hodei... Toponimia naturalaren zati humanista bat da. Pertsonen izen propioak mende mende eta modari jarraiki aldatuz joan dira zibilizazio diferenteetan. Euskal Herrian gertatu dena kuriozkoa da, hala ere. Europan dauden modelo estandarretatik bereizi gara. Beste herri batzuetatik bereizteko, Espainiatik eta Frantziatik, batez ere, tokiko izenetara jo dugu eta pertsonen izendegia gero eta naturatuagoa gertatu da”.

Aita Baztarrikak. Eta horra hor nire bu-
rua Euskaltzaindian.

**Euskaltzaintzak gorabehera, mendi
ingeniari izan zaitugu beti. Baduzu
lan bat aski berezia egina: 52 zuhaitz
eta zuhamuxka espezie autoktono
eta dozena bat landare exotiko,
batzuk Himalaiakoak, katalogatu
zenituen Arraia-Maeztuko Igoroin
arroila ezinago ederrean.**

Dakikezunez, garai bateko Igoroin he-
rrixka arro baten barrenean zegoen.
Arroko maldak, berriz, eguzki erripan
haritz hosto-txiki iharrez hornituta zeu-
den: *Quercus faginea* eta *Acer opalus*-ez
hain zuzen. Itzalpeko aldean, aldiz, pa-
goz estalita: *Fagus sylvatica*-z, alegia.
Hosto iharrezko malda horiek arrosa
kolore ederrez beztitzen dira udazke-
nean. Igoroin barreneko ibar meharra,
lehengo etxosteko ortu zaharrez bete-
ta zegoen. Eta ortu txiki horietan, espe-
zie diferentez osatutako arboretum bat
prestatu zen eta, han, besteak beste, Hi-
malaiako izei eta zedroak landatu ziren.
Horrela egin genuen katalogo hori. Dena
dela, gero ere, Arabako beste hainbat
sailatan, eta eskala handiagoan, espezie
-saioak egin genituen, dela Armentian,
Albinagoian, Herrera ondoko Arrategin,
Montorian, Bastidan, Okendoko Basau-
rin, Amurrioko Artxandan, Ganboako
Izuzkitzan... hainbat tokitan!

**Armentia, Albingoia, Arrategi,
Basauri, Artxanda... Arabako
toponimia, euskararena.**

Araba euskalduna zela erakusten digu
toponimiak. Horra hor hiriburuaren bi
izenak ere, biak euskaldunak: lehena,
Gasteiz; bigarrena, Vitoria, XII. mende-
ko Victoria, euskaldunen ahoskeran ha-
siera-hasieratik Vitoria bihurtu zena...
Toponimia txikiari begiratuz gero, he-
go-ekialdetik agerraldi xumea egin zuen
nafar erromantzeak, eta hego-mende-
baldetik, berriz, gaztelerak, baina Araba-
ko lurralde gehiena euskal toponimiaz
josita dago.

**Non edo han irakurri dizut arabar
toponimiak zenbait euskalki ere
erakusten dizkigula...**

Bai. Arabako euskalkiak, arabarak, na-
far-gipuzkeraren kutsua du ekialdean.
Mendebalderantz, bizkaieraren antza,
baina, beti, ñabardura edo aztarna zahar
propio batzuekin. Jose Luis Lizundiak
esana du euskal toponimoak meridiano-
ka errepikatzen direla. Eta egia da, ha-



laxe da, oro har, bederen. Horra Larrea,
hala Barrundian nola Zornotzan; horra
Hermua, bai Barrundian eta bai Bizkai-
ko Ermuan; horra Ibiña, dela Ganboan,
Zigoitian eta Gasteizen, eta, are, Ibiña-
ga, Ibarrangelun; horra Markina, nahiz
Zuian eta Mentialdean, nahiz Bizkaian...
Ibiña hitzaren kasua kuriosoa da: Uribar-
ri-Ganboan XVI. mendeko dokumentu
batean Errekaibiña toponimoa ager-
tzen da; badirudi ibiña hidro-
nimo bat dugula eta behar
bada *ibin ibi*-ren men-
debaldeko aldaera da.
Gero mendebalderago,
Arraton, Ubiñarrate to-
ponimoa dugu; hor *ibi-
na, ibiña* eta *ubiña* egin
da, Orozkon izena eta
uzena binomian gerta-
tzen den erara.

**Zein harreman dute,
oro har, baso-mendiek eta
gizakiak?**

Paisaia eta gizakiak ezin dira banatu.
Paisaia gure etxearen zati da. Gure etxe
zabala. Paisaiarik gabeko *Metropolis* film
famatu itogarria gertatzen zaigu, adibi-
dez. Gizakiaren ekilibriorako naturaren
paisaiak behar beharrezkoak dira, gure
etxe eta gure burua sano mantentzeko
haiek zaindu eta ondo antolatu beste
biderik ez dago. Gaur egun, nire ustez,
problema nagusia hiri eta industria ere-
muen urbanismoa da. Urbanismotik
kanpo dagoen naturak klimaren eta us-
tiapenen arabarako bilakaera izango du
baina, gaur egun, jasangarria da egoera.
Besterik da hirietan gertatzen dena.

Zer dugu hirietan?

Udaletan egiten diren obra etengabeko
horiek-eta! Gure udaletan obra goseak
ez du azkenik. Apurtu eta ireki, jo eta ke,
ase gabe. Hiri guztietan, eta hiri handie-
tan, batez ere. Pertsonen lasaitasuna ez
da errespetatzen. Hiriek obretarako di-
rudite eta ez obrek hirietarako, hau da,
bizlanleentzako; gero eta deserosagoak
gertatzen ari dira hiriak. Hiria ez da
niretzat, ez da bakoitzarentzat.



**Paisaia eta gizakiak
ezin dira banatu. Paisaia
gure etxearen zati da. Gure
etxe zabala. Paisaiarik
gabeko ‘Metropolis’ film
famatu itogarria
gertatzen zaigu”**

Beste problema gogorra,
gaur, zaratarena. Azken
urteetan edonora zabal-
du da zarata. Etxeetan,
dendetan, hoteletan,
ospitaleetan, edozein
tokitan, zarata. Bar-
edo tabernetako “gi-
roko musika” hori-eta!
Horra hor antinomia: gi-
roa eta musika. Are gehia-
go, kasu gehienetan delako
musika horrek ez du izen hori
merezi. Udalen lizentziak terrazak ire-
kitzeko, inguruan bizi diren biztanleak
kontuan izan gabe. Sakelakoan erabilera,
garraio publikoan, batez ere, jasanezina
da. Gero eta enpatia eskasagoa suma-
tzen dut gizartearen.

**Ekonomiak ekologiari gaina hartuta
bizi gara aspaldi...**

Baina nahitaezkoa dugu natura zaintzea,
geure etxea dugu! Hala ekologia nola
ekonomia, etxea zaintzeko baliabideak
ditugu. Gero eta kontzientzia handiagoa
dago natura zaindu behar horretan bai-
na *urbs* edo hiri alorrean, besteari zor-
diogun enpatian, herren gabilitza. ●